Երկու շաբաթը մէկ անգամ՝ կը հրատարակուի։

ՀԻՐԱՏԱՊԱՍ

Տարեկան գինն է 10 ֆրանգ, կէս տարեանը՝ 5 ֆրանգ։

ՕՐԱԳԻՐ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ

Թիւ 12. 1863 Զ. ՀԱՏՈՐ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԲՆԱԿԻՉՔԸ

(ՎԷՐՋ։)

Ինչպէս հիմայ ըսուածներէն աւելի զարմանալի է, Ռուսիայի ժողովրդեան մէջ սեռի նկատմամբ եղած տարբերութիւնն ալ։ Քանի մը տեղեր կանանց՝ արանց հետ ունեցած համեմատութիւնը՝ 115 : 100 է. իսկ ուրիշ տեղեր՝ 52 : 100։ Տէրութեան երեք մասին երկուքին մէջ կանայք արանցմէ աւելի բազմաթիւ են։ Միայն հարաւային արեւմտեան կողմը, քանի մը կուսակալութեանց մէջ (Մոսկուա, Թուպա, Ռիազան), Աժտերխանի ու Բեզերսպուրկի մէջ, արք կանանցմէ բազմաթիւ են։ Ասոր պատճառը կը կարծուի ստէպ ստէպ պատերազմները, որն որ Լեհաստանի ու Մեծ Ռուսաստանի համար կրնայ արժէք. եւ կամ զբաղմանց կամ ճարտարութեան ղանազանութիւնը, որով տեղ մը՝ արք, տեղ մը՝ կանայք աւելի բազմաթիւ կ'ըլլան։

Հիմայ գանք ժողովրդեան այլեւայլ կարգերու բաժնուելուն։ Ըստ օրինաց՝ ժողովուրդը չորս դասի կը բաժնուի. այսինքն՝ ազնուականք, որոնց տակը կ'երթան բոլոր տէրութեան պաշտօնատէրները, եւ ամէն քաղաքակրթութիւն ունեցող անձինք, որոնք հարկ վճարողներէն զատ կը համարուին եւ անձնական ազնուականութիւն ունին. եկեղեցականք, քաղաքացիք ու գեղացիք։ Ամէն մէկ դասը դարձեալ զանազան ստորակարգեալ բաժանումներ եւ տէրութենէ ճանչցուած արտօնութիւններ ունի, որոնք մէկ վիճակէն ուրիշ վիճակի անցնիլը կը դժուարցընեն, եւ տէրութեան զարգացման ու յառաջացման մեծապէս արգելք կ'ըլլան։

Մօտերս հրատարակուած տեղեկութեանց նայելով, Ռուսիայի բնակչաց թիւը՝ վիճակներու բաժանման համաձայն՝ հետեւեալ կերպով կը համարուի. 874,154 ազնուականք. 652,769 եկեղեցականք, որոնց մէջէն 4147 ուղղափառ, 2916 բողոքական են. 16,838 պատուոյ քաղաքացի, 4,169,965 հասարակ քաղաքացի, գործաւոր, արուեստաւոր եւ ուսուցիչ. 2,018,481 արքունական գեղացիք, 24,495,549 ազատ գեղացիք, 22,563,086 ստրուկք (10,974,914 արք ու 11, 588,142 կանայք,) 2,593,818 Գոզաքներու երկրին բնակիչները, 1,025,876 աստանդական ժողովուրդներ, ու 1,094,026 ազատ թող տրուած զինուորներ ու անոնց ընտանիքը։

Հոս մտադրութիւններս քիչ մը ստրուկներու (serf) վրայ դարձընենք։ Ստրուկ են գրեթէ բոլոր սլաւ-լիթուանեան ցեղերը, եւ աղգայնութիւններն կորսընցուցած Ֆինլանտացիք. իսկ ազատ են Թաթարները, Ֆինլանտացիք ու Ռոմանները։ Ստրուկները գրեթէ բոլոր տէրութեան մէջ կը գտնուին, ի բաց առեալ Արեւելեան ծովուն քովի քանի մը գաւառները։ Ամենէն աւելի Սպիտակ Ռուսիայի ու տէրութեան կենդրոնին մօտ եղող գաւառներուն մէջ են. իսկ որչափ որ կենդրոնէն հեռանալու ըլլանք, այնչափ անոնց թիւը կը նուազի, Սիբերիայի մէջ գրեթէ ամենեւին չկայ։

Ստրուկ գեղացիներն երկու կը բաժնուին. արքունական գեղացիք, այսինքն, անոնք որ կայսեր կամ կայսերական ընտանեաց սեպհական ստացուածներն են, եւ հողատերաց գեղացիք՝ որոնք իրենց տիրոջ բացարձակ հնազանդութիւն մատուցանելու պարտական են։ Ստրուկներն ըստ մեծի մասին երկիր մշակելու, գործատանց ու բովերու մէջ կը գործածուին, երբեմն նաեւ իրենց տիրոջ ապարանքին մէջ ծառայի կամ կառապանի պաշտօն կը վարեն։ Ամէն ստրուկներն երկրին կը վերաբերին ու անոր հետ կապուած են, այնպէս որ երկիրը ծախուած ատեն՝ անոնք ալ մէկտեղ կը ծախուին. իսկ ստրուկ մը առանձին չի կրնար ոչ ծախուիլ եւ ոչ ուրիշի մը պարգեւ տրուիլ։ Հողատերաց ըրած ծառայութիւններուն փոխարէն, իրենք ալ՝ մշակելու երկիր, դաշտեր ու բնակութիւն կ'ընդունին, սակայն ոչ իբրեւ անձնական ստացուածք, այլ միայն գործածութեան համար։

Նեղութեան ու կարօտութեան ժամանակ՝ հողատերերք պարտական են իրենց օգնել, եւ իրենք զիրենք հոգալու բոլորովին անկարող եղած ատեններին՝ հողատէրները զիրենք պիտի խնամեն ու սնուցանեն։ Կրնան իրենց տիրոջ տուրք մը տալով, ուրիշ արուեստի ձեռք զարնել, ու անով իրենք զիրենք փրկանաւորելու համար հարկաւոր ստակը ժողվել։

Նիկողայոս կայսրը շատ աշխատեցաւ ստրկութիւնը տէրութեան մէջէն բոլորովին վերցընելու, եւ աս վախճանիս համար առանձին հրովարտակ մ՚ալ հանեց. բայց աւելի եւս կ՚աշխատի հիմակուան Աղեքսանդր Բ. կայսրն իր հօրը սկսածն ի գլուխ տանելու։ Արդէն ալ ըստ մասին գործադրութեան ձեռք զարնուած է։

Ըստ կրօնական դաւանութեան՝ Ռուսիայի բովանդակ բնակչաց հարիւրին 93 քրիստոնէական կրօնին կը վերաբերին, միայն Օրէնպուրկ, Աժտերխան ու Թաւրիա նահանգներուն մէջ բնակչաց հազիւ կէսը քրիստոնեայ է։ Գազանի, Սիմպերսքի Սամոյայի ու Քերսոնի մէջ բնակող Թաթարները մահմետական են. իսկ Աժտերխանի մէջ բնակող Գալմուգները հեթանոս (Լամայեան, գրեթէ 600,000) են։ Արեւմտեան գաւառներուն մէջ քրիստոնեայ չեղողներուն թիւը հարիւրին հինգէն մինչեւ տասնու հինգ է։ Ասոնց մեծ մասը Հրեայ են, որոնց թիւը՝ բովանդակ Ռուսիայի մէջ՝ $1^1/_2$ միլիոնի կը հասնի։ Հազիւ մնա ժամանակները Մեծ Ռուսիայի մէջ զանազան պայմաններով ընդունուեցան, յառաջագոյն միայն Լեհաստանի մէջ հաստատուն բնակութիւն ունէին։ Բովանդակ քրիստոնեաներուն մէջէն 50 միլիոնը յունական եկեղեցւոյն, 7,500,000 Հռոմէական ուղղափառ եկեղեցւոյն, 3,300,000 բողոքական կրօնին եւ 1,000,000 Հայոց եկեղեցւոյն կը վերաբերին։ Զանազան ուրիշ աղանդաւորներուն թիւը 2,800,000 կը համարուի, որոնց 2 միլիոնը գլխաւորաբար Վոլոկոտ ու Նովկորոտ կուսակալութեանց մէջ՝ տէրութենէն հալածեալ՝ դաղտնի տեղեր կը ժողվին։

Մինչեւ հիմայ ըսուած բոլոր թուերը ճիշդ չառնելու ալ ըլլանք, այսու ամենայնիւ բաւական են Ռուսի տէրութեան հիմակուան ներքին հանգամանաց վրայ ըստ բաւականին պայծառ ու որոշ գաղափար մը ստանալու։ Ցաւտնի է որ այսչափ ժողովրդոց անբաւ բազմութիւն մը՝ նոյն տէրութեան հաստատուութիւն մը չիտար. վասն զի նոյն ազգերուն մեծ մասը քաղաքակրթութեան եւ ոչ ստորին աստիճանը բարձրացած են։ Այսու ամենայնիւ աս ազգաց ու լեզուաց խառնակութեամբ ալ տէրութեան մէջ խիստ միութիւն մը կը տիրէ։ Ասոր պատճառն ան է՝ որ բնակչաց $^5/_7$ մասէն աւելի Սլաւեան ցեղէն է, որոնք աւելի եւրոպական Ռուսիայի մէջ շատուոր են, եւ որոնց տակ կ՚երթան գրեթէ 50 միլիոն Ռուսք, այս ինքն՝ 38 միլիոն Մեծ կամ Աւագ Ռուսք ու 12 միլիոն Փոքր Ռուսք կամ Ռութենք։ Բայց տէրութեան արեւելեան կողմը բնակող ազգաց վրայ միշտ անթափանցելի խաւար մը կը տիրէ։ Եւրոպական քննասիրութեան հոգին, կ՚ըսէ անուանի Պուշէն աշխարհագէտը, Եէնիսսեի ու Լէնայի մէջ գտնուող սիբերական անհուն ու լայնածաւալ անտառներուն մէջ, խիստ քիչ թափանցած է. որ եւրոպացին յանդգնած է Մէ՝՝՝նէլէնի սառուցեալ դաշտերուն ու ճահիճներուն այցելութիւն մ՚ընել, որ գիտնականն արեւմտեան Զէրբէկիստանի ու նոր նուաճուած Տաղիստանի լեռնաձորներն ոտք կոխած է։ Աս ազգերուն պատմութեան, արուեստագիտութեան, կրօնքին ու լեզուին վրայ մեր գիտցածը խիստ քիչ բան ու գրեթէ ոչինչ է։

Այսչափ միայն ստոյգ է, որ Ռուսաստան ընդհանրապէս եւրոպական քաղաքակրթութեան մէջ շատ ետ մնացած է, եւ որպէս զի աս մասին մէջ եւրոպական մէկալ տէրութեանց հաւասարի, շատ ժամանակի կարօտութիւն կայ։ Ասդին անդին՝ աւելի եւրոպական Ռուսիայի մէջ՝ տեսնուած քաղաքակրթութիւնն առերեւոյթ բան մը կամ գերմանականութեան ու ռոմանականութեան մնացորդն է, զոր որ ճարտարութեամբ քովէ քով բերած ու ռուսականութեան պատշաճեցուցած են։

ՎԵՑԱՍԱՆԳԱՍԱՆ

Իտալիայի հանրաւոր պատմութիւնը։

Ը.

Իտալիայի մէջ գաղղիական մեծ յեղափոխութեան ատենէն սկսեալ՝ պատահած դէպքերը։

Ա. ՄԻՋՈՑ
1789—1815.

Վեհապետները դեռ Փարիզ գտնուած ատենը՝ իրենց կարգաւորութեամբն ու կամքը Իտալիայի օրինաւոր իշխանները սկսան իրենց երկիրները դառնալ ու կառավարութիւններին կարգի դնել։ Սարդինիայի Կարոլոս Էմմանուէլ թագաւորը՝ իր երկիրները Գաղղիացիք առնելէն ետքը՝ իր ընտանիքովը Սարդինիա կղզին քաշուած էր, որն որ իր ամէն երկիրներէն միայն իր ձեռքը մնացած էր։ Հոն յամի 1802ին իր կամքը թագաւորութենէ հրաժարելով՝ զանիկայ իր Վիկտոր Էմմանուէլ Ա. եղբօրը տուած էր։ Ասիկայ մինչեւ 1814 նոյն կղզւոյն վրայ մնաց ու Փարիզի խաղաղութենէն ետքը իր երկիրն ու մայրաքաղաքը Դուրին դարձաւ, կորսընցուցած տեղերը գրեթէ ամբողջ ձեռք բերելով, բայց ի Սաւոյայի մէկ պզտիկ մասէն, որն որ Հելուետիայի անցաւ։ — Սոյնպէս եւ Տոսկանայի մեծ դուքսը Փերդինանդոս (Աւստրիայի կայսեր եղբայրը) իր երկիրն ու մայրաքաղաքը Փլորենտիա դարձաւ։ — Մոտենայի դուքսը՝ Փրանկիսկոս արքիդուքսն իր երկիրը դառնալէն ետքը՝ իր մայրը Էսդէի իշխանական տնէն ըլլալուն՝ իր արքի-

դքսական անուան հետ նոյն Էդդէ անունն ալ միացուց. անանկ որ անկից ետքը նոյնտեղաց դքսական աղգատոհմին անդամները Աւստրիական-Էդդէեան տիտղոսով կ'անուանին։ — Եւրուրիայի թագաւորին որդին, որն որ Բարմայի տէրը կամ դուքսը պիտ'որ ըլլար, ուս դքսական երկիրը Նաբոլէոնին ամուսնացն Մար. Լուիզ կայսրուհւոյն տրուած ըլլալուն համար՝ ինք անոր տեղը Լուքքայի դքսութիւնն ընդունեցաւ, Բարմայի դքսութեան վրայ ունեցած իրաւունքը պահելով, զորն որ Մար. Լուիզին մահուընէ ետքը պիտ'որ ընդունէր։ — Գենուա, ուր որ Անգղիացւոց Պենդինք զօրապետը 9000 անգղիացի զօրքով Սիկիլիայէն եկած՝ հասարակապետութիւնը Գաղղիացւոց ձեռքէն ազատած եւ անկախ ընելու խոստանալով՝ Գենուացիներէն ընդունելութիւն գտած էր, առ ժամանակ մի Անգղիացւոց պաշտպանութեան տակ հասարակապետական կառավարութիւն ունեցաւ։

Հռոմայի քահանայապետը Պիոս Է., ինչպէս վերը դրեցինք, երեք տարիի չափ Սաւոնա աքսորուած մնալէն ետքը՝ Նաբոլէոնին հրամանաւը Փարիզ տարուած էր ու Ֆոնդենպլոյ կը բնակէր։ Հոն երբ որ հեղ մը անոր անձամբ այցելութիւն ընելով՝ քանի մը երկրորդական խնդիրներուն կատարումն ընդունեցաւ եւ (1813. Յունու. 25.) դաշնաւորութիւն մ'ալ ըրաւ, կարծեց որ աւելի առաջ կրնայ երթալ ու ծանրագոյն խնդիրներուալ կատարումն ընդունիլ։ Ուստի եւ աս յուսով խոստացաւ նոյն տարի զքահանայապետն իր երկիրը ու Հռոմ խաւրել եւ իր վերջին հրովարտակէն առաջ քահանայապետին ունեցած տեղերն ետ տալ։ Բայց երբ որ Պիոս Է. այրական հաստատութեամբ յայտնի ըրաւ՝ որ ան ամէն բան կը լմննայ, երբ որ Եկեղեցւոյ եւ Հռոմայի քահանայապետին (Ս. Պետրոսի) Ժառանգութիւնն ամբողջ իրեն կը տրուի, Նաբոլէոն չուզելով իր հեղ մը առածը կամ յափշտակածը ետ դարձընել, քիչ մը ատեն ալ՝ մինչեւ 1814 տարւոյն սկիզբները՝ քահանայապետը Փարիզ պահեց։ Նոյն ատեն երբ որ դաշնակցաց զօրքերը սկսան Գաղղիայի երկիրը մտնել՝ հրաման տուաւ որ քահանայապետն իր տեղը երթայ. բայց աս հեղուալ միշտ դանդաղելով ու պատերազմին ընթացքին յաջողութեան ու անյաջողութեան համեմատ անոր ճամբորդութիւնն ուշացընել տալով։ Վերջապէս Նաբոլէոնին իյնալէն քանի մը օր առաջ (Մարտ 20.) Գաղղիացի զօրքն իրենց գերի եղած քահանայապետը Բիաչենցայի մօտ Աւստրիացւոց զօրաց յանձնեցին, որոնց պաշտպանութեան տակ հանդիստ ճամբայ ընելով, (Մայ. 24.) մեծ հանդէսով ու փառաւորութեամբ Հռոմ մտաւ ու իր կառավարութիւնը նորէն ձեռք առաւ։

Ինչպէս յառաջ պատմեցինք՝ երբ որ (1806) Նաբոլէոն Նէապոլիս առաւ ու հոն իր Յովսէփ եղբայրը թագաւոր դրաւ, Փերդինանդոս Դ. երկրին բուն թագաւորն իր ընտանեօքը Սիկիլիա կղզին քաշուելով՝ հոն Անգղիայւոց պաշտպանութեան տակ կղզւոյն վրայ իր իշխանութիւնը կը վարէր։ Թէպէտ եւ թագաւորն ու առանձինն Կարոլինա թագուհին ի սկզբանէ հետէ Անգղիացիներէն մեծ բարեկամութիւն տեսնելով՝ անոնց վրայ կը վստահէին. բայց կամաց կամաց իբր թէ անոնց լուծէն ձանձրանալով՝ անոնցմէ ընդունած բազմամեայ պաշտպանութիւնն իրենց ծանր ծառայութիւն կ'երեւար։ Նոյն ինքն թագուհին՝ որ խորին մէջ Գաղղիացւոց դէմ մեծ ատելութիւն ունէր, ինչպէս ուրիշ տեղ ըսած ենք, (1811ին) Նաբոլէոնին հետ գաղտնի բանակցութիւն ընելու սկսաւ ու կ'ուզէր Սիկիլիա կղզւոյն նաւահանգիստներէն Անգղիացիները վռնտելով՝ նոյնները գաղղիացի զօրաց յանձնել։ Աս խորհուրդը չյաջողեցաւ, որն որ թագուհւոյն շատ մեծ տրտմութիւն ու նեղութիւն պատճառեց. բայց իր ատելութիւնն Անգղիացւոց դէմ արտաքոյ կարգի զայրացաւ, երբ որ անոնց վերին հրամանատարը Պէնդինք (1812) զՓերդինանդոս թագաւորը պարտաւորեց՝ որ Անգղիայի խորհրդանոցին նման Սիկիլիական խորհրդանոց մը դնէ ու իր ժողովրդեան նոր սահմանադրութիւն մը տայ. միանգամայն զինքը համոզեց՝ որ կառավարութիւնը քիչ մը ատեն իր (թագաժառանգ) որդւոյն ձեռքը յանձնէ։ Աս գործքերը թագուհւոյն սիրտն օրէ օր աւելի դառնացընելով, զինքը կը դրդռէին միշտ նոր նոր խռովութիւններ հանելու. անանկ որ անգղիացի հրամանատարը սաստիկ զայրանալով, տերութիւնը ստիպեց որ զթագուհին Սիկիլիայէն հեռացընէ։ Իրօք ալ հարկադրեցաւ տիկինը 1813ին ամառը կղզին թողուլ, եւ դէպ ի արեւելք ճամբորդութիւն ընելով՝ Կոստանդնուպոլսոյ վրայէն իր հայրենիքը Վիէննա գնաց, եւ նոյն մայրաքաղաքին մօտ Հեցէնտորֆ գեղին մէջ (1814. Սեպտ. 18.) 62 տարեկան մեռաւ. որմէ քանի մը ամիս ետքը իր երիկը Վիէննայի արքայաժողովին վճռովն իր բոլոր տերութեան իշխանութիւնը, այսինքն Նէապոլսոյ դահը նորէն ստացաւ։

Աս դահին վրայ (1814. Մարտ.) Փարիզի խաղաղութենէ ետքը դեռ Նաբոլէոնին դրած Յովակիմ Միւրատ թագաւորը կը նստէր, որովհետեւ Աւստրիայի կայսրն անոր թագաւորութեան երաշխաւոր եղած էր, ինչպէս յառաջ նշանակեցինք։ Բայց արդէն վերջին պատերազմներուն ատենն աս դաշնակից սեպուած թագաւորին տարակուսական ընթացքը դաշնակցաց անվստահութիւնը զարթուցած էր. ու Փարիզի խաղաղութենէն ետքը աւելի եւս ծանր ու անպատշաճ կ'երեւար իրենց այսպիսի անիրաւ դահակալութեան՝ դաշնակիցներուն մէկ մասէն (Աւստրիայէն) իբրեւ օրինաւոր ճանչցուիլն ու երաշխաւորութիւն գտնելը։ Առաւելապէս Անգղիա ու Գաղղիա չէին ուզեր աս երաշխաւորութիւնն ընդունիլ ու հաւանիլ՝ որ Միւրատի պէս աննշան մարդ մը, որն որ Գաղղիայի Գահոր քաղքին մէջ պանդոկապետի մը որդի էր, Պուրպոնեան թագաւորական աղգատոհմին մէկ ճիւղին ինքսուվը՝ անիրաւութեամբ ստացած իշխանութեան մէջ հաստատ մնայ։ Իսկ Միւրատ, որն որ մինչեւ ան ատեն միայն զինուորական կարգերու նախանձախնդիր էր ու պատերազմէն ի զատ ուրիշ բան չէր մտածեր եւ ամէն բան բռնաւորական կերպով առանց քաղաքական օրի-

նաց նկատում ընելու յառաջ կը տանէր, սկսաւ իր ընթացքը փոխել։ Իր խօսքերուն մէջ քաղաքական սահմանադրութիւն մը հաստատելու բաղձանքը կը յայտնէր. եկեղեցականաց ու ստորին ժողովրդեան հաճոյ գործքեր ընելով՝ անոնց սիրտը շահելու կը ջանար. եկեղեցիներու պյելութիւն կ'ընէր ու եկեղեցական հանդէսներու մէջ մտնէր։ Նա եւ յայտնի կ'ընէր՝ որ ինք Նէապոլսոյ հաստատուն երկրին կամ ցամաքին տերութեամբը գոհ է, եւ չ'ուզեր ամենեւին Սիկիլիա կղզին՝ զորն որ Նաբոլէոն իրեն խոստացած էր եւ ուր Փերդինանդոս թագաւորն Անդղիացւոց պաշտպանութեան տակ կ'իշխեր, յառաջուան պէս Նէապոլսոյ թագաւորութեան հետ միացընելով իրեն իշխանութեան տակ ունենալ։ Բայց միւս տերութիւնք ինչպէս եւ Փերդինանդոս թագաւորը չէ թէ միայն Սիկիլիա ալ իրեն տալու միտք չունէին, հապա Նէապոլսոյ տերութիւնն ալ իրմէն առնուլ կ'ուզէին, եւ Փերդինանդոս զանիկայ իրաւամբք կը պահանջէր, ինչպէս իրաք ալ Վիէննայի արքայաժողովին որոշմամբն ընդունեցաւ։

ԱՋԻԱՔ ՀԱԳԻ ԱՊԱՆ

Բերք։

Ինչ որ երկիրը ջրի եւ օդի ու նաեւ արեգական լուսոյն ու տաքութեան գործակցութեամբը բնական կերպով կը բխէ ու յառաջ կը բերէ, ընդհանուր անուամբ Բերք կ'ըսուի, որն որ տեղւոյն հանգամանքին նայելով՝ շատ տեսակ կ'ըլլայ։ Մարդիկ՝ թէ կրթուած եղեր են թէ անկիրթ՝ ասոնցմէ կը գտնեն իրենց սնընդեան, զգեստին, բնակութեան, զարդի եւ ուրիշ պիտոյից նիւթը։

Բնական բերքերն երկու գլխաւոր դաս կը բաժնուին, որոնց մէկը կ'ըսուի Գործարանաւոր, մէկալը՝ Անգործարան։ Առաջին դասին մէջ գտնուած բերքերն անանկ գործիքներ կամ գործարաններ ունին, որոնց միջնորդութեամբը կ'առնեն իրենց սնունդը, աճումն ու սերումը. իսկ երկրորդ դասինները չունին ասանկ գործարան։ Առաջին դասին մէջ կան տնկերն ու կենդանիները, այսինքն՝ Անկենդան ու Կենդանի գործարանաւորները. իսկ երկրորդ դասին մէջ կան մինակ Հանդերը կամ Հանդոյտ։ Ասով երկրիս բերքերն երեք գլխաւոր բաժանում կ'ունենան, որոնք Երեք թագաւորութիւնք (Հանքաց, Տնկոց եւ Կենդանեաց) կ'ըսուին։

Ընդհանրապէս միտ դնելու բանն աս է, որ աս բերքերուն կողմանէ՝ այրեցած գօտին ամենէն հարուստն է. ամենէն մեծադին քարերն ու մետաղները, ամենէն առողջարար արմատները, տնկերն ու խոտերը, ամենէն անուշահոտ համեմեղէնները, ամենէն պանչելի ծառերը, գեղեցիկ փայտերը, ամենէն ազնիւ ու աղուոր կենդանիները հոն յառաջ կու գան։ Բարեխառն գօտիները՝ որչափ որ այրեցածին մօտ են, հասարակօրէն այնչափ աւելի կ'ունենան աս բերքերուն ազնիւ տեսակներէն. բայց հասարակներն առատ կամ չափաւոր ունին. իսկ ցրտային գօտիները՝ միայն մէկ քանի բացառութիւն ընելով՝ ընդհանրապէս շատ աղքատ են, եւ միայն ունին թուփ, արմատ ու մամուր, մանր հատապտուղ, մուշտակաւոր անասուններ, տեղ տեղ ալ եղջերու եւ շուն, որն որ ամենէն բեւեռային երկիրներուն մէջն ալ կը դիմանայ։

Ա. Հանք։

Հանքերը հողադնտիս ամէն կողմը կը գտնուին. բայց՝ ինչպէս ըսինք, ազնիւներուն ու ազնուագոյններուն մեծ մասն այրեցած եւ բարեխառն գօտիներու մէջ են։ Հանքերու մէջ կան.

Ա. Աղի տեսակներ, ինչպէս աղուճակ (գ՝ալա ԹՈՒՂՈ), պաղլեղ (ղապ), արջասպ (ղաճիգբաղբաղ), աւշակի աղ (ՆԻՇԱՊՐԸ)։

Բ. Հողային հանքեր, ինչպէս կաւիճ (ԹԵՊԵՂԷՐ), բրտի կաւ, ծովափրփուր (պէյաղ լի-ԼԻ ԹՈՓՐՈՂԸ), մատենահար կաւ (ԹԸՆԻ ՄԱԽԼՈՒՄ), ճենական հող (ՓԱՂՓՈՒՐԻ ԹՈՓՐՈՂԸ) եւայլն։ Հողային հանքերու կարգն են քարերն ալ, որովհետեւ ասոնց մեծ մասը պնդացեալ հող է. երեւելիներն են կիր (ԷՐԷՄ), գաճ (ԱԼԱԸ), կայծքար (ՂԱՓՄԱՔ ԹՈՂԸ) որն որ ապակի շինելու համար ալ կը գործածուի. ըջակն (ԸՄՇԻՎԷՐԻ), որմէ աղէկ կապոյտ ներկ կը հանուի. քարավուշ կամ բամբակաքար՝ որն որ թել թել կ'ըլլայ ու կտաւ կը շինուի եւ չ'այրիր, մարմար կամ կուճ, խայտակուճ (ՈՅՄԱՔԻ ՄԵՐՄԵՐ) եւ այլն։

Բայց քարերուն մէջ մասնաւոր մտադրութեան արժանի են Աղնի-տաբերը, որոնք Ակն պատուական եւ Գոհար ալ կ'ըսուին։ Ասոնց շատերը խիստ կարծր են եւ խարտոց չեն բռներ. նաեւ թափանցիկութեամբ, փայլունութեամբ ու կերպ կերպ գոյներով շատ երեւելի են։ Ամենէն կարծրն ու յարգին Ադամանդն է, որն որ հասարակօրէն ջրոյ պէս պայծառ է, բայց երբեմն կարմրկեկ, դեղնկեկ, կանաչկեկ ու կապուտկեկ ալ կ'ըլլայ։ Ադամանդը բուն իր յարգն ու արժէքը յղկուելէն ետքը կը ստանայ։ Ասիկայ ածխային սկիզբէ յառաջ եկած է, այսինքն խառնած ու սառնաւորած ածխածին օդ է, ուստի եւ կրակի կամ էլեկտրական հոսման մէջ կ'այրի կը սպառի. բայց արուեստիւ շինելու փորձը յաջողած չէ։ Միայն խիստ տաք երկիրները կ'ելլէ, ինչպէս Հընդկաստան, ուր ամենէն գեղեցիկները կը գտնուին, եւ Պրազիլիա, ուր գետի աւազներու մէջէն ալ կ'ելլէ։ Վերջին ատենները Ուրալ լերանց մէջն ալ գտնուեցաւ։ Ասոր՝ ինչպէս նաեւ ուրիշ ազնիւ քարերուն կշիռն է կերաթ (գրբաթ, մէկ տրամին 16երորդ մասը), որն որ չորս դարեհատ կամ ցորենահատ (պուղայ) կը բաժնուի։ Ադամանդն իր կարծրութեան համար ապակի կտրելու ալ կը գործածուի։ Ասկից ետեւ եկած կարծր գոհարն է Շաֆիրաղայ (ԿԵՕՏԵԱՓՈՒՌ), որն որ ազնիւ կապոյտ գոյնով է, եւ Հնդկաստանի Սէյլան կղզւոյն եւ Յետակողմեան Հնդկաստանի Բեկու քաղքին գետերու աւազին մէջ, երբեմն ալ Բոհեմիայի կողմերը կը գտնուի։ Ասոր հաւասար կարծր է Սոֆոկ (ԳԸՐՄԸՂԸ ԵԱՓՈՒՌ), որն որ կարմիր գոյ-

նով է եւ գլխաւորաբար Յետակողմեան Հնդկաստանի եւ Աղատ Թաթարաստանի հարաւային կողմերը կ'ելլէ։ Սուտակին ամենէն կարմիրն ու գեղեցիկը Կարիֆոռնիոն ու նաեւ Կոյտ կ'ըսուի, եւ ադամանդի հաւասար արժէք կ'ունենայ։ Կանաչ ղմրուխտն արժէքով նախընթացին կը հասնի, եւ իր կարծրութեամբն ու կրկին ճառագայթովը շատ երեւելի է. ասիկայ գլխաւորաբար Բերուի եւ Սիբերիայի մէջ կը գտնուի։ Ասկից ետքը զանազան տեսակներ կու գան քիչ կամ շատ յարգի, ինչպէս Արէ-ոէն (այնի ղէմ), որուն վրայ ճերմակ աղօտ դոյնով մը պատած է ու ներքուստ գոյնդոյն (մանաւանդ կանաչ ու կարմիր) կը փայլի. Մեղեոիկ (ճեղեիլզդոս), որ բաց մորագոյն է. Տպոլիոն (Ռօպոտ, եէնի մոպէն), Նռնաքար (ոէյլոն), Յակինթ (պղոյտ), Սարդիոն (ոգիէ), Ակոտ (ոէ-էյմանի), Եղընդնոտոր (գոմիլը ոէ-էյմանի), Բէ-ըեղ (Ագոտա մարինա), Վանին կամ Ակնվանի (Ռեմէֆ), Խաժատոր (էերէ-ղէ), եւայլն։

Գ. Մետաղները, որոնց ամենն ալ զանազան աստիճանի տաքութեան մէջ կը հալին, եւ ասոր համար ալ կ'ըսուին նաեւ Քրայական նիւ-ի, հալական տոր, հրահալ։ Ասոնց մէջ կայ Աղնի- ու հասարակ։ Ազնիւներուն գլխաւորներն են Լանոսկի կամ ճերմակ ոսկի (փլատին), Ոսկի եւ արծաթ։

Լանոսկին ջրէն 21 անգամ ծանր է եւ կը գտնուի Հարաւային Ամերիկա եւ Ուրալեան լեռները թէ ալեգեղ հողին եւ թէ գետերուն ոսկեխառն աւազին մէջ։ Արծաթի պէս ճերմակ է, միայն թէ անոր չափ չիփայլեր, բայց վերջին աստիճանի տարածական է, ուստի եւ ամենէն նուրբ ու ամենէն հաստատուն թելեր եւ ամենէն բարակ թիթեղներ շինելու մեկիկ յարմարութիւն ունի։ Ռուսաստանի մէջ ասկից ստակ ալ կը կտրեն։

Ոսկին ջրէն 19 անգամ ծանր է, որուն յարգն ու գործածութիւնն ամէն մարդ գիտէ։ Ոսկին կը հանուի կամ հատ հատ գետերու աւազին մէջէն, եւ ան ատեն կ'ըսուի Գետոսկի, եւ կամ լերանց երակներուն մէջ քծուարով (էի-էի-էյով)։ Իր դոյնը միշտ դեղին է, բայց երբեմն բաց, երբեմն ալ գոց։ Երկրիս ամենէն ոսկեշատ կողմն է Հարաւային Ամերիկան. Հիւսիսային Ամերիկայի Գալիֆոռնիա նահանգին մէջն ալ նոր ոսկեդաշտ մը բացուեցաւ։ Ասոնց հետ կը մրցին Ասիա ու Ափրիկէ։ Եւրոպայի մէջ՝ Սպանիա, բայց մանաւանդ Հունգարիա ամենէն առատ ոսկին ունի. իսկ Ուրալ լերանց երեւելի ոսկեհանքները ճիշդ խօսելով՝ աւելի Ասիայի, քան թէ Եւրոպայի կը վերաբերին։ Ասիայի ոսկերեր երկիրներուն մէջ առաջին կարգն ունին Ճաբոն, Պոռնեոյ եւ Սումատրա կղզիները։ Հողագնիս ամենէն ոսկեւէտ երկիրը գուցէ ժամանակաւ Ափրիկէն կ'ըլլայ, որուն ներսի կողմերը դեռ քննուած չէ, սակայն հաւանական է որ առատ ոսկի ու ոսկեղէն լերինք պարունակէ, ինչու որ հին ատեններն Ափրիկէի ոսկեշատութիւնը հասարակաց առակ մ'եղած էր, ինչպէս նաեւ Եւրոպացիք ալ Կուինէյի մէկ ծովեղերքը նոր ատեններս շատ ոսկի գտան, եւ անոր համար ալ նոյն տեղն Ոսկի ափոն կը կոչուի։

Արծաթը ջրէն 10 անգամ ծանր է. զօրաւոր, յստակ հնչում ունի եւ աղէկ կը փայլի։ Ամենէն մեծարծաթահանքներն են Մէքսիկոյ, Վերին Բերու եւ Սիբերիա. իսկ Եւրոպայի մէջ Գերմանիա ու Նորուեգիա։

Ասոնցմէ ետքը կու գան մնդիկ, պղինձ, երկաթ, կապար, անագ եւ այլն։

Դ. Այրելի հանքեր, որոնք են Ծծումբ, Գոճաղմ կամ Սոլ (էեհրէ-պա), Կոպտ (գամիրան), Քարածուխ (հանքային ածուխ) եւայլն։ Ոմանք ասոնց կարգը կը դնեն ադամանդն ալ, այրելի ըլլալուն համար։

Ե. Քարացեալներ, որոնք հին ատենուան կենդանեաց եւ մոկոց քար կարած մնացորդներն են։

Հանքերէն կը շինուին ներկ, ապակի, ճենապակի (ֆաղֆորէ), պղպատ, արոյր (էէրինճ), ոսկեպղինձ (Ռոմպոտ), ճենարոյր (գոդֆոռ), դրամ, ժամացոյց եւայլն։

ՔԵԱՂՔԱՏԱՊԱԾ

Յունիս ամիսը։

Նախընթաց ամէն եւրը՝ տարւոյն ամենէն գեղեցիկ ու ամենէն զուարճալի ամիսն է Յունիսը. մանաւանդ թէ հիւսիսային կողմանց համար ան է՝ ինչ որ հարաւային կողմերուն համար էր Մայիսը։ Տարւոյն ամենէն երկայն օրերն աս ամսոյն մէջ կը հանդիպին. այնպէս որ կարծես թէ բնութեան Արարիչը մանաւորապէս ան դիտած է, որ մարդիկ կարենան ամենէն գեղեցիկ օրերն ամենէն աւելի երկայն ժամանակ վայելել։

Ամառը սկսած է եւ տաք օդերը կը տիրեն. բայց խիստ քիչ անգամ կը պատահի որ տաքութիւնը վերջին աստիճանի սաստկանայ, որով եւ զմարդ զրկէ բնութեան տեսարաններուն աս միջոցին մէջ տակաւին առատութեամբ մատակարարած գեղեցկութիւններն ու զուարճութիւնները՝ վայելելէն։

Իրօք ալ ամենայն նկատմամբ ինչ վայելչութիւններ ու հաճոյքներ չիսփռեր բնութիւնը մեր առջեւը։ Ծաղիկները, թէպէտ եւ նախընթաց ամուսան պայծառութիւնն ու կենդանութիւնը չունին, սակայն եւ այնպէս տակաւին խիստ գեղեցիկ են, մանաւանդ թէ անոնց ամենէն գեղեցիկը՝ վարդը, հասարակօրէն շատ տեղ աս ատեններն առատութեամբ ամէն կողմ կը տեսնուի եւ իր վերջին աստիճանի գեղեցկութիւնը ստացած կ'ըլլայ։

Բայց թէեւ ծաղկի ու կանաչութեան՝ վայելչութեան ու կենդանութեան նկատմամբ Մայիսէն վար համարինք աս ամիսը, աւելի օգտակար ու հարկաւոր գետնի բերքերուն կողմանէ՝ պէտք է որ անոր նախադասենք։ Եթէ ցորենեղէններու արտերը Մայիսի մէջ գեղեցիկ կանաչ էին եւ ամենուն աչուքները կը զուարճացրնէին, հիմայ իրենց՝ տեղ տեղ կէս մը գեղենցած եւ տեղ տեղ բոլորովին ոսկեգոյն եղած հասկերը, որոնց ծանրութեամբը մէկ կողմը ծռած կ'ըլլան իրենց ցօղունները, շատ աւելի ուրախութեամբ ու միխիթարութեամբ կը լեցնեն չէ թէ միայն երկրագործին սիրտը, որն որ իր քրտնալից աշխատութեան վարձքն ընդունելու յուսով

կը զմայլի, այլ նաեւ ամէն քիչ մը ծանր մտածող մարդիկներուն սրտերը։

Ի՞նչ ըսենք դարձեալ այլեւայլ պտուղներուն վրայ, որոնք աս ամսոյս մէջ մեր տեսքը զուարճացընելէն զատ, քիմքերնիս կը քաղցրացընեն ու տաք օրերը զովեզ կը զովացընեն։ Մէկդի թող տալով զանազան տնկերու եւ թփերու մանր բերքերը, ինչպէս են ելակը, ազնիւ մորենին, հաղարջը, որոնք ամէն տեղ շատ հասարակ չեն եւ կամ դէթ միւնոյն առատութեամբ ամէն կողմ յառաջ չեն գար, ինչպիսի հաճութիւն չեն պատճառեր բուն ծառի պտուղներուն կարապետներն եղող կեռասը, բալը, տանձն ու ծիրանը, որոնք աս միջոցին հետզհետէ կը հասունցնան։ Այսպէսով ինչպէս որ անցեալ ամիսն իր գարնանային դեղեցկութենէն զատ՝ ամարուան պայծառութեան ալ մատնակից կ'ըլլար, նոյնպէս ճշմարտութեամբ կրնայ ըսուիլ թէ ներկայ ամիսն ալ ամարուան վայելչութիւններուն հետ արդէն կը սկսի միացընել աշնան առատութիւնը։

Աս ամսոյն մէջ մշակութեան ետեւէ ըլլողներուն գլխաւոր գործքերէն մէկն է՝ կտուրքը, կամ ոչխարներուն ասրը կտրելը, որն որ շատ ծանրակշիռ գործողութիւն մըն է, մանաւանդ ան տեղերը՝ ուր բազմաթիւ եւ ազնիւ ոչխարներ կը պահեն։ Շատ տեղ նոյն գործողութիւնը մեծ ուրախութեամբ կը կատարուի, որովհետեւ բուրդը՝ ինչպէս յայտնի է՝ երկրագործին եւ մանաւանդ մեծ երկրատէրներուն եկամուտքին գլխաւոր աղբիւրներէն մէկն է։

Դարձեալ աս ամսոյն մէջ կ'ըլլայ խոտ կտրելու եւ չորցընելով՝ խար պատրաստելու գործողութիւնը. եւ աս ալ ասրին կամ բուրդին կտուրքին պէս, մանաւանդ թէ անկից աւելի ուրախութեան պատճառ կ'ըլլայ դեղացիներուն, որոնք շատ տեղ տօնական զգեստներ հագած իբրեւ մեծ հանդիսութիւն կատարելու պէս՝ գլուխ կը հանեն աս գործքը, որուն վրայ շատ անգամ կայացեալ կ'ըլլայ երկրագործին բոլոր հարստութիւնը, մանաւանդ ան տեղերը՝ ուր շատ կով կը պահեն։

ՔԱՔԱՅԱՆԱՆ

Աղօթէ ու գործէ, Նախախնամութիւնը քեզի կ'օգնէ։

Գերմանիայի պզտիկ քաղաքներուն մէկուն մէջ Անդրէաս, անուամբ թղթատար կամ նամակ բաժնող մը իրեն սահմանուած տեղերն ամէն օր առտուընէ մինչեւ իրիկուն պտըտելու եւ նամակները բաժնելու համար տերութենէ ամիսը 12 դալէռ (=հիմայ իբր 200 ղրշ.) թոշակ կ'առնէր։ Խեղճ մարդն ինք զինքը երջանիկ կըրնար սեպել, թէ որ աս թոշակն ամբողջի ձեռքը տրուելու ըլլար։ Բայց՝ ունեցած պաշտօնին մէջ անհաւատարմութիւն մ'ընելու առեն՝ ապահովութիւն մը ունենալու համար, տերութիւնն ըստ սովորութեան սահմանած էր՝ որ իր թոշակէն ամէն ամիս $1^1/_6$ (իբր 18 ղ.) իրեն պակաս վճարուի, մինչեւ որ ապահովութեան համար իբր դրաւ հաստատուած 50 դալէռը (զորոնք պաշտօնին մէջ մտած առեն աղքատ ըլլալուն համար մէկանց չէր կրցած վճարել, այսինքն դրաւ դնել,) լրանայ։ — Արդ աս խեղճ Անդրէասը կարգուած էր եւ հինգ զաւակ ունէր, որոնց սննդեան համար իր ամսական թոշակէն ամէն օր միայն բաւական հաց գնելէն ետքը՝ ուրիշ տան պիտոյից, այսինքն տան վարձու, զգեստեղինոց, ածուխի կամ փայտի, աղի, եւ այլն, համար՝ կը մնար ամէն օր միայն իբր երեք ղուրուշ։ Աս ասանկ ըլլալով, վեր ի վերոյ հաշուով մ'ալ յայտնի կրնանք տեսնել որ այսպիսի քիչ թոշակով ու եկամուտքով եօթը հոգիէ բաղադրած ընտանիք կամ դերդաստան մը պէտք էր որ վերջին կարօտութեան տառապանաց չկրնալով դիմանալ՝ վերջնաբար։ Սակայն ասանկ չէր եղած. պատճառն ալ աս էր որ Անդրէաս՝ բարի, հաւատարիմ ու աշխատասէր մարդ մ'ըլլալուն՝ իր գլխաւորներուն, այսինքն սուրհանդակապետին ու անոր երեք գրագիրներուն շատ սիրելի եղած էր։ Աս չորս երիտասարդները կարգուած չըլլալով ու տուն եւ զաւակներ հոգալու պարտք չունենալով, իրենց քիչ մը հինցած հագուստները Անդրէասին կու տային, որն որ յառաջ արհեստիւ դերձակ եղած ըլլալուն՝ իր ազատ ժամերուն մէջ ու գիշերները զանոնք կը կարկըտէր, իրեն ու զաւկներուն հագնելու կը յարմարցընէր։ Սուրհանդակապետն ու իր ընկերները ուրիշ օգնութիւններ ալ կ'ընէին աս խեղճ ու հաւատարիմ ծառային. բայց թէ իրենց անձնական թոշակին նուազութեան պատճառաւ ու թէ ժամանակին այլեւայլ ձախող պարագաներուն համար՝ ըրած օգնութիւններն եօթը հոգիէ բաղկացած աղքատ ու ողորմելի գերդաստանին մեծ նպաստ մը չէր ըլլար։ Թէպէտ եւ սուրհանդակապետն Անդրէասին մեծ աղքատութիւնը, հաւատարիմ ծառայութիւնն ու անհնարին աշխատասիրութիւնը տերութեան առաջարկելով, արտաքոյ կարգի թոշակ մը կամ դրամական պարգեւ մը, այսինքն տարուէ տարի տասը դալէռ ալ անոր համար սահմանել տուեր էր. բայց աս յաւելուածն ալ եռքի (1861) տարուոյն ձախող հանգամանացը համար տերութիւնը դադրեցուցած էր։ Նոյն բարերար սուրհանդակապետն Անդրէասին ընտանեացը բնակութեան համար քաղքին մէջ ըլլող հին աշտարակի մը խուցը ձրի շնորհել տուած էր. միայն աս պարտաւորութեամբ՝ որ օրը երեք հեղ սահմանեալ ժամերու մէջ նոյն աշտարակին մեծ զանգակը զարնէն. զորն որ Անդրէասին կինը ճշդիւ կը կատարեր։ Քանի որ ձմեռը չէր եկած ու խուցը ջերմացընելու հարկ չկար, հացէն զատ ուրիշ քանի մը ածան ուտելիք, դեռնախնձոր, կանաչեղէն, ինչպէս նաեւ կերակուր եփելու համար քիչ մը ածուխ կամ փայտ գնելու ստակ կը գտնուէր։ Անդրէասէն ի զատ ընտանեաց միւս վեց անձինքներուն համար ուտելիքն որպիսի եւ իցէ կերպիւ կը հոգացուէր, մանաւանդ որ իր կնիկը տկար ու հիւանդոտ ըլլալուն՝ խիստ քիչ կ'ուտէր։ Իսկ ինք Անդրէաս տունն ամենեւին կերակուր չէր ուտեր։ Աս տունը կերակուր չուտելը՝ դաղտնիք կամ առեղծուած մըն է, զորն

որ պէտք ենք բացատրել։ Անդրէաս նամակներէն ի զատ նաեւ լրագիրներ կը բաժնէր հարուստ հողատէրներուն. եւ որովհետեւ անոնց բնակարաններն երթալու համար գանազան գեղերէն կ'անցնէր, գեղացւոյ մէջէն ոմանք. որոնք առանձինն լրագիրներու բաժանորդ ըլլալու կարողութիւն չունէին եւ սակայն երեւելի նոր լուրերն ալ իմանալ կը բաղձային, Անդրէասին անցած առենը՝ իրենց տունը կ'ընդունէին եւ ուզած լրագիրնին կ'առնէին, ժամանակին ներածին չափ կը կարդային։ Նոյն առենն իրենց շնորհակալութիւնն Անդրէասին ցուցընելու համար՝ իր առջեւը գանազան ուտելիք կը դնէին ու զինքը կը կշտացընէին։ Ասանկով Անդրէաս իր աղքատիկ թոշակէն փող մ'ալ դուրս չտալով՝ իր բոլոր օրուան կերակուրը կը ճարէր. երբեմն նաեւ գեղացւոց իր առջեւը դրած ուտելիքներէն քանի մը կտոր բան պարկը կը դնէր ու իրիկունը տունն կը բերէր։

Ա՛ս կերպով խեղճ ընտանիքին վիճակն ամբուռան առեն սանկ նանկ առանց արտաքոյ կարգի մեծ նեղութեան կը մնար. բայց վերջապէս ձմեռն ու քիչ մը եղբը սաստիկ ցուրտը վրայ հասաւ։ Անդրէաս փայտ գնելու ստակ չունենալով, իր խոնաւ բնակարանին մէջ ալ ցուրտն օրէ օր աւելի զգալի ըլլալով, իր հիւանդոտ կնիկն ու տակաւ զաւկրները ցուրտէն ինսաուելով՝ անանկ հիւանդացան՝ որ անկողնի խլնալով իրարու չէին կրնար օգնել։ Իսկ խեղճ Անդրէասին անկարելի էր իր պաշտօնին գործքերը թողտալ եւ տունը մնալ ու իր հիւանդները խնամել, որովհետեւ ասով իր պզտիկ թոշակն ալ կը կորսնցընէր։ Ուստի իր հիւանդներն անկողնի մէջ թողտալով ու տան մէջ գտնուած ամէն հագուստներն անոնց վրայ ծածկելով՝ առտուանց կանուխ իր պաշտօնին տեղը կը վազէր։ Հասարակօրէն կ'ըսուի թէ մարդուն դլուխը դժբախտութիւն մը դալու որ ըլլայ, մինակ չիգար, եռեւէն ուրիշ դժբախտութիւն մ'ալ կը հասնի. ասս խօսքն Անդրէասին վրայ ստուգելու պէս կ'երեւար։ Անիկայ այսպիսի նեղութեան մէջ իր սիրելիներն Աստուծոյ հայրական խնամքը յանձնելով ըստ սովորութեան կանուխկեկ իր պաշտօնին տեղը գնաց, որ օրական ընթացքն սկսի ու սովորական գործքերը լմընցընելէն եղբը կարելի եղածին չափ կանուխկեկ տուն դառնայ։ Բայց, խեղճ մարդ, չէր գիտեր որ իրեն նոր գործք մ'ալ պատրաստուած էր, որուն համար տնէն դուրս քիչ մը աւելի ժամանակ պէտք էր անցընել։ — Տէրութեան կողմանէ Անդրէասին ծառայած սուրհանդակարանը մասնաւոր նամակի արկղիկ (ինտուկ) մը խաւրուած էր ու սուրհանդակապետը հրաման ընդունած էր՝ որ նոյնն իր պաշտօնարանին սահմանին մէջ գտնուող գեղերուն մէկուն եկեղեցւոյն դրան քով դնել տայ, որպէս զի մերձաւոր գեղերուն բնակիչքն իրենց նամակներն անոր մէջ ձգեն ու Անդրէաս ամէն իրիկուն երթայ այն ինտուկին կղպակը բանայ եւ մէջն ըլլող նամակները սուրհանդակարանը բերէ՝ որ հոնկից իրենց սահմանուած տեղերը խաւրուին։ Ահա նոր աշխատութիւն մ'ալ խեղճ մարդուն համար, ան ալ առանց նոր վարձու մը։ Ձմեռն օրէ օր կը սաստկանար, Անդրէասին մոմոուկը կ'աւելնար ու զինքը կը չարչարէր. ո՛չ ինք. ո՛չ իր կինն ու ո՛չ իր զաւկներուն մէկը այնպիսի համարձակ բնութիւն ու սիրտ ունէին որ այսպիսի կարօտութեան մէջ մուրալով քանի մը փող ժողվէին ու գոնէ սենեակնին տաքցընելու համար փայտ ճարէին։ Անդրէաս իր բոլոր յոյսը միայն երկնաւոր օգնութեան վրայ դնելով, որն որ՝ ինչպէս սովորաբար կ'ըսեր՝ զինքը մինչեւ նոյն առեն չէր ձգած հապա զօրացուցած էր, մեծ նեղութեան ժամերու մէջ աղօթքի կը դիմէր ու աւելի եւս եռանդով ու յուսով կ'աղօթէր։

Վերոյիշեալ նոր արկղիկը յարմար տեղւոյ մը եկեղեցւոյն դրան քով հաստատելէն ետքը՝ տխուր սրտով իր մնացած գործքերը կատարելու համար ճամբան առաջ կ'երթար. անտառի մը մէջ կամ ծառերու մօտ չորցած ճիւղեր տեսած առենը պզտիկ կտորներ կ'ընէր ու հագուստին քսակներուն մէջ կը տեղաւորէր որ իրիկունը բնակարանին մէջ քիչ մը կրակ վառելու նիւթ ունենայ։ Նոյն օրն իրեն ծանօթ աղքատ գեղացի կնիկ մը զինքը տեսնելով՝ իր ընտանեաց որպիսութեան վրայ հարցումներ ըրաւ ու երբ որ իմացաւ թէ գրեթէ ամէնքն ալ հիւանդ են, գթալով իրեն ծրարիկ մը առողջարար ու քրտնցընող դեղ կամ խոտ մը տուաւ՝ որ իրիկունն եփէ ու իր հիւանդներուն խմցընէ։ Անդրէաս ասոր վրայ մասնաւոր ուրախութիւն մը զգալով, իրիկունն ալ մօտեցած ըլլալով՝ կը փութար երթալ առջի հեղ իր դրած նամակներու արկղիկը բանալ, մէջը գտնուած նամակները տանիլ սուրհանդակարանը ձգել ու իր բնակարանը մտնել։ Երբ որ արկղիկին քովն եկաւ ու անիկայ բանալու կը պատրաստուէր՝ տեսաւ որ մօտիկ եկեղեցւոյն դուռը դեռ բաց էր, մէկանց մտքին մէջ լոյս մը ծագեցաւ՝ որ երթայ ու իր սրտին տառապանքն ու նեղութիւնները, զորոնք մարդկան յայտնելու կ'ամչնար ու անօգուտ կը սեպէր, ջերմեռանդն աղօթքով մը իր ամենակարող Արարչին առջեւը դնէ ու անկից օգնութիւն խնդրէ։ Ա՛ս խորհրդով զօրացած՝ եկեղեցին մտաւ ու այնպիսի եռանդեամբ ու յուսով ծունկի վրայ եկած աղօթեց, որ բոլորովին սիրտը սփոփելով եւ յոյսն ալ հաստատուելով, դուրս ելաւ ու գնաց իր գործքը կատարելու։

Բանիքը արկղիկին կղպակին խոթեց եւ երբ որ բացաւ աչքն անոր մէջը դարձուց՝ թէ որ մարելու վարժած ըլլար կամ զօրաւոր բնութիւն չունենար, պէտք էր որ հոն իյնար ու այլայլութենէն մարէր։ Այսչափ այլայլութեան պատճառն ինչ էր։ Գեղացւոց նամակներու ընդունարան ըլլալու համար դրուած արկղիկին մէջ Անդրէասին աչուքները նամակ մ'ալ չտեսնելէն ի զատ՝ անոր մէջ շատ մը արծաթ ու պղինձ ստակներ տեսաւ. ու առանց ուրիշ խորհուրդ մը միտքը գալու՝ տեսածն Աստուծոյ հայրական նախախնամութեան մէկ հրաշքը եւ իր աղօթքին ընդունելի ըլլալուն նշանը սեպեց։ Ուստի շուտ մը իր երկնաւոր բարերարին սրտանց շնորհակալութիւն մատուցանելով՝ ստակներն առաւ քսակը լեցուց, արկղիկը նորէն կղպեց եւ անպատմելի ուրախութեամբ, բայց խո-

բունկ մտածութեան մէջ սկսաւ դէպ իր բնակարանը յառաջ երթալ։ Ճամբան երթալու ատեն՝ յանկարծ միտքն արթընցաւ ու իր պաշտօնին պարտքը յիշելով՝ մտածեց թէ պէտք է որ արկղիկին մէջ գտածը սուրհանդակապետին յայտնէ, մանաւանդ թէ անոր ձեռքը յանձնէ. որովհետեւ յայտնի էր որ ան ստակն իրեն չէր, ու չէր գիտցուեր թէ ինչ վախճանի համար այն արկղիկին մէջ դրուած էր։ Թէպէտ իր սիրտն իրեն կ'ազդէր՝ որ անիկայ Աստուծոյ ողորմած ձեռքէն իրեն աղօթից ու որդիական վստահութեան համար շնորհուած պարգեւ մըն էր. բայց իր խելքն ալ իր ծառայութեան հանդամանքն ու պարտքը յիշեցընելով կը յորդորէր՝ եղածն ու գտածը իր գլխաւորին յայտնել։ Բարեպաշտ Անդրէասն ասս հաւատարիմ խորհրդակցին ազդարարութեան հետեւելով, շիտակ սուրհանդակաստունը գնաց ու գտած ստակը սուրհանդակապետին առջեւը դրաւ, պատմելով թէ ո՛ւր ու ինչպէս գտած էր։ Սուրհանդակապետն ու իր ընկերները իմանալով որ արկղիկին մէջ ամենեւին նամակ չկար, չկրցան գուշակել թէ ուստի ու ինչպէս այնչափ ստակը դեղի մը մէջ ան արկղիկին մէջ եկեր էր։ Պաշտօնատէրը քիչ մը մտածելէն ետքը իր կարծիքն Անդրէասին յայտնեց, ըսելով թէ Որովհետեւ չենք գիտեր որ ստակին բուն տէրն ո՞վ է, անոր համար պէտք է որ անոր վրայ մեր վերին պաշտօնէին տեղեկութիւն մը տանք։ Ստոյգ է որ քեզի՝ քու ասբանիս մէջ ցուցրցած հաւատարմութեանդ համար՝ մեծ վարձ մը պէտք է որ տրուի. բայց գուցէ դուն հիմակ այսպիսի օգնութեան չես կարօտիր։ Ասեաքի խօսքին վրայ պաշտօնատէրին ընկերները ծիծաղեցան. իսկ խեղճ Անդրէասն այնպիսի կերպով մը իր աչուքները նոյն խօսքերն ըսողին ու անոր ընկերներուն վրայ դարձուց, որ ամէնքն ալ հասկրցան թէ ըսել կ'ուզէ՝ որ հիմայ ամէն ատենէն աւելի կարօտութեան մէջ կը գտնուի ու օգնութեան կարօտ է։ Բարեսիրտ պաշտօնատէրն այն խեղճ կերպարանքը տեսնելով՝ սիրտը սաստիկ փղձկեցաւ ու աչուքները արցունքով լեցուեցան, ուստի երեսը մէկդի դարձընելով Անդրէասին ըսաւ. Բոլոր ադ ստակը քո՛ւկդ է, առ գնա ու տանդ եւ ընտանեացդ կարօտութիւնը հոգա։ Եւ ասբանին պատասխանատուութիւնն իմ վրաս կ'առնեմ. եւ եթէ օր մը ստակին տէրը յայտնուի ու վերին պաշտօնեան նոյնը պահանջելու ըլլայ, կը յուսամ, սիրելի՛ ընկերներս, որ դուք ձեր գլխաւորը չէք մատներ, որն որ աւելի ուզեց իր սրտին փղձկելուն ու գութին հետեւիլ, քան թէ օրինաց ճիշդ պահանջման համեմատ գործելով՝ ասբողոքելին իր վերջին կարօտութեան մէջ թողուլ։ Ընկերներն ասբխօսքին իրաւացի ու իրենց բաղձանացը համեմատ ըլլալը յայտնի ըրին։ Իսկ Անդրէաս իր զգացած ուրախութիւնն ու գոհութիւնը խօսքով յայտնի ընելու կարող չըլլալով՝ աչքին արցունքովը ցուցուց։ Թէպէտ գտած ստակը մեծ գումար մը չէր, այսինքն միայն տասնումէկ դալէռ (իբր 180 ղ.) էր. սակայն իր հիւանդներուն առողջութեան համար հոգացուելու հարկաւոր բաները, մանաւանդ խուցը տաքցընելու համար փայտ գնելու բաւական ըլլալէն զատ՝ դոնե քիչ մը ատեն առանց տխուր հոգերու եւ մտմտուկի ապրելու կ'օգներ։ Ուստի շուտ մը գնաց նոյն ուրախութեամբ քիչ մը փայտ գնեց խուցը տաքցուց, իր սիրելիները զուարթացուց, եւ ամէնքը մէկտեղ երկնաւոր մխիթարչին իրենց խոնարհ շնորհակալութիւնը տրտանց մատուցանելով՝ ան իրիկուընէ սկսան քիչ մը հանգիստ կեանք անցընել։

Պատմութիւնը լմընցընելէն առաջ պէտք է որ յայտնենք՝ թէ այն ստակը նամակներու արկղիկին մէջ ինչպէս եկած ժողվուած էր։ Ան օրը՝ որ Անդրէաս նոյն արկղիկը գեղին եկեղեցւոյն դրան մօտ հաստատած էր, բաղմամարդ թափօր մը մօտաւոր ուխտատեղի մը երթալով՝ այն գեղէն անցեր ու եկեղեցին մտեր էր։ Թափօրին մէջ ըլլող մարդիկ եկեղեցւոյն մօտ փայտե դանձանակի նման արկղիկը տեսնելով, կարծեր են որ անիկայ աղքատներու կամ եկեղեցւոյ համար ստակ ժողվելու դանձանակ մըն է, ուստի եւ ամէն մէկն իր լումայն անոր մէջ ձգելով՝ այն վերը յիշուած գումարը ժողվեր է։ Եւ իրարուընկե իրենց կարծածն՝ Աստուծոյ նախախնամութեան տրամադրելովը կատարուեցաւ, բարեպաշտ ու տառապեալ ընտանիքի մը վերջին կարօտութեան ասանկ անակնկալելի վայրկենի մը մէջ մեծ օգնութիւն ու մխիթարութիւն ըլլալով։

Յարատեւութեամբ ամեն դժուարութիւն կը յաղթուի։

Թամերլան, Ասիայի հռչակաւոր աշխարհակալը, իր մեծութիւնն ու զօրութիւնը ձեռք բերաւ դլխաւորաբար իր հաստատամտութեամբն ու դժուարութիւններ չվախնալովը։ Ինք կը պատմէր որ նոյն յաջողութիւնները դլխաւորաբար հետեւեալ դէպքով ստացած էր։ Իմ առաջին պատերազմներէս մէկուն մէջ, կ'ըսէր, օր մը թշնամիներէս յաղթուելով եւ հալածուելով, ան աստիճանի նեղ մնայ, որ ստիպուեցայ աւերակի մը մէջ ապաստանիլ եւ հոն չորս ժամ պահուրտած մնալ։ Թշնամիներուս ձեռքն իյնալու վախն ու մինչեւ նոյն ատեն ըրած բոլոր յաղթութիւններուս պտուղը կորսընցընելու մտածմունքը՝ դիս դրեթէ յուսահատութեան մէջ ձգած էին։ Մէյ մ'ալ ըստ պատահման մրջիւն մը տեսայ, որն որ իրմէ շատ աւելի մեծ հատիկ մ'առած՝ դարվեր տեղ մը հանել կ'ուզեր։ Խեղճ անասնիկն իր բեռովը նոյն զառիվերակին դրեթէ գագաթը հասնելէն ետեւ՝ միշտ վար կ'իյնար։ Համրեցի որ 69 անգամ պարապ տեղ նոյն փորձը կրկնեց։ Բայց անանկով ալ չյուսահատեցաւ։ Վերջապէս եօթանասներորդ անգամուն յաջողցաւ՝ ուզած տեղը հանեց բեռը։ Ասօրինակն ինծի սիրտ տուաւ. եւ աստեսածէս այնպիսի քաջութիւն ու հաստատամտութիւն մը ստացայ, որ ետքէն իմ գործողութիւններուս մէջ ինծի մեծ օգուտ ըրաւ։

Խմբագիր պատասխանատու.
Հ. ՎԱՐԴԱՆ ԸՍՏԿԱՐԵԱՆ.

ՎԵՊԵՏԱՆ

Տպագր. եւ Հրատար.
ՄԽԻԹ. ՄԻԱԲԱՆ.